

огоҳӣ аз чанбаҳои гуногуни маъноии калимаву ифодаҳо ба Шоири халқии Ўзбекистон Ҷамол Камол даст додааст, ки эшон тавонистаанд ин ҳамаро дар гунаи тарҷумаи маснавӣ низ ба хонандаи ўзбекзабон расонанд ва бад-ин васила дар ташаккул ва рушди тафаккури ҷомеа, алалхусус, насли нави имрӯзу фардо дар рӯҳияи китобдӯстӣ, фарҳангпарварӣ, одобу ахлоқи волои инсонӣ ва Инсон будан саҳми шоиста гузоранд.

Пайнавишт:

1. Насриддин А. Ҳафт базми хирад ва озодагӣ. Хучанд: Ношир, 2007. – 73 с.
2. Нишопурӣ Шайх Фаридуддини Аттор. Илоҳинома. Техрон. – 2006.-216 с.
3. Фаридуддин Аттор. Илоҳийнома. Форсийдан Ўзбекистон халқ шоири Ҷамол Камол таржимаси. Тошкент: Муסיқа нашриёти, 2007. – 399 с.
4. Шукуров М. Анъана, маҳорат ва халқият. Душанбе: Ирфон, 1995.- 241 с.

BADIIY TARJIMANING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Marufjon Karimov, PhD

marufjon.karimov.87@mail.ru

Namangan davlat texnika universiteti,
“Chet tillar” kafedrası dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada badiiy tarjimaning o'ziga xos jihatlari, uning lingvistik va madaniy xususiyatlari, tarjimon mahorati va badiiy tarjimaning adabiy jarayondagi o'rni tahlil qilinadi. Maqola tarjima jarayonining murakkabligini, tarjimonning ijodiy yondashuvini va tarjimaning madaniy kontekstini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, lingvistik xususiyatlar, madaniy xususiyatlar, tarjimon mahorati, adabiy jarayon, badiiy tarjima, lingvistik xususiyatlar, madaniy kontekst, tarjimon mahorati, ijodiy yondashuv, adabiy jarayon, til o'ziga xosligi, konnotatsiya, tarjima nazariyasi, stilistik moslashuv.

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности художественного перевода, его лингвистические и культурные аспекты, мастерство переводчика и роль художественного перевода в литературном процессе.

Статья направлена на изучение сложности перевода, творческого подхода переводчика и культурного контекста перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, лингвистические особенности, культурные особенности, мастерство переводчика, литературный процесс, художественный перевод, лингвистические особенности, культурный контекст, мастерство переводчика, творческий подход, литературный процесс, языковая специфика, коннотация, теория перевода, стилистическая адаптация.

Annotation

This article analyzes the specific features of literary translation, its linguistic and cultural characteristics, the translator's skill, and the role of literary translation in the literary process. The paper focuses on the complexity of the translation process, the translator's creative approach, and the cultural context of translation.

Keywords: artistic translation, linguistic features, cultural features, translator's skill, literary process, literary translation, linguistic features, cultural context, translator's skill, creative approach, literary process, language specificity, connotation, translation theory, stylistic adaptation.

Tarjima san'ati qadim zamonlardan beri xalqlar o'rtasida madaniy va adabiy aloqalarni ta'minlab kelayotgan vosita hisoblanadi. Ayniqsa, badiiy tarjima bu boradagi eng nozik va murakkab yo'nalishdir. Badiiy asarni boshqa tilga tarjima qilish nafaqat matn mazmunini, balki uning uslubiy, obrazli, konnotativ, estetik va madaniy qatlamlarini ham ko'chirishni taqozo etadi. Bu jarayonda tarjimon nafaqat til vositachisi, balki ijodkor sifatida ham maydonga chiqadi. Mazkur maqolada badiiy tarjimaning asosiy xususiyatlari, uning lingvistik va madaniy jihatlari, tarjimon mahorati va badiiy tarjimaning adabiy jarayondagi o'rni yoritiladi.

Badiiy tarjimaning lingvistik xususiyatlari

Badiiy tarjima jarayoni tilning murakkab qatlamlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, unda lingvistik elementlar muhim o'rin egallaydi. Lingvistik xususiyatlar deganda avvalo leksik, grammatik, sintaktik va stilistik birliklarning tarjima jarayonidagi tutgan o'rni tushuniladi. Badiiy matnning o'ziga xosligi ham aynan shu til vositalari orqali namoyon bo'ladi. Tarjimon matnni boshqa tilda qayta yaratishda nafaqat so'zma-so'z tarjimaga suyanadi [1.145], balki muallif uslubini, matnning emotsional ohangini va estetik tuzilmasini ham hisobga oladi [2.328-332].

Birinchidan, "badiiy matnda qo'llanilgan leksik birliklar tarjimada alohida e'tibor talab qiladi [3.59-241]." So'zlar ko'p hollarda o'zining konnotativ ma'nosiga ega bo'lib, ularni noto'g'ri o'girish asarning mazmunini o'zgartirib

yuborishi mumkin. Masalan, “ko‘ngil” so‘zining o‘zbek tilidagi semantik maydoni ingliz tilidagi “heart”, “mind” yoki “soul” so‘zlaridan ancha kengroqdir. Shunday so‘zlar tarjimai lingvistik anglash doirasidan tashqariga chiqib, madaniy kontekstni ham o‘z ichiga oladi.

Ikkinchidan, grammatik va sintaktik xususiyatlar tarjima sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Har bir tilning o'ziga xos grammatik tizimi mavjud bo'lib, u orqali gaplarning tuzilishi, vaqt va zamon, shaxs va son kategoriyalari ifodalanadi. Badiiy matnlarda ko'p hollarda grammatik normalardan chetlashish, stilistik maqsadlarga xizmat qiladigan inversiyalar, ellipsis yoki metaforik iboralar keng qo'llaniladi. Tarjimon bu holatlarni oddiy grammatik qoidalar asosida emas, balki matnning badiiy ko'rinishini inobatga olgan holda tarjima qilishi lozim.

Uchinchidan, stilistik vositalar tarjimaning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Badiiy matnlar ko'pincha metafora, epitet, oksimoron, kinoya kabi figurativ vositalar bilan boyitilgan bo'ladi. Ushbu elementlarning tarjimai alohida mahorat talab qiladi, chunki ular faqat to'g'ridan-to'g'ri tarjima bilan emas, balki kontekstual moslik va madaniy o'xshashlik orqali ifoda etilishi lozim.

Shuningdek, tarjimonda intertekstual elementlar (ya'ni boshqa matnlarga, asarlarga ishora qilish) tarjima jarayonida alohida tahlil qilinadi. Chunki bu kabi elementlar o'quvchi uchun tanish bo'lmagan bo'lishi mumkin. Tarjimon o'quvchi bilan muallif o'rtasidagi madaniy va adabiy ko'prikn yaratishi uchun lingvistik jihatdan o'ta nozik ishlashi kerak bo'ladi.

Yana bir muhim jihat bu fonetik va ritmik xususiyatlardir. Ayniqsa she'riy tarjimalarda alliteratsiya, assonans, ohang va ritm muhim rol o'ynaydi. Tarjimon bunday elementlarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilishga urinsa, badiiy ta'sir yo'qoladi. Shu bois u bunday hollarda ekvivalent badiiy vositalarni topishga intiladi. Umuman olganda, badiiy tarjima jarayonida lingvistik xususiyatlar nafaqat tilshunoslik doirasida, balki madaniyatshunoslik, estetika, stilistika, adabiyotshunoslik kabi boshqa fanlar bilan chambarchas bog'liq holda tahlil qilinadi. Tarjimon uchun bu jarayon tilni anglash emas, balki uni qayta yaratuvchi ijodiy faoliyatdir. Bu faoliyat esa faqat lingvistik bilim bilan emas, balki badiiy did, madaniy sezgirlik va matnni chuqur tahlil qilish mahorati bilan boyitiladi.

Badiiy tarjima asosan quyidagi lingvistik xususiyatlarga ega:

“Badiiy tarjima til vositalari orqali estetik mazmunni ifodalovchi san'at shaklidir [4.255]”, -deb yozadi bu haqida xorijlik tarjimashunos Kin Guo, M.Umarxodjayev [5.179-182] esa, badiiy tarjima oddiy axborotni bir tildan ikkinchisiga ko'chirish bilan cheklanmay, balki original matnning estetik, stilistik, madaniy va uslubiy qatlamlarini iloji boricha to'liq aks ettirishni maqsad qiladi.

Shuning uchun badiiy tarjimaning quyidagi asosiy lingvistik xususiyatlari alohida ilmiy yondashuvni talab qiladi:

a) Estetik yuklama matnning faqat semantik mazmunini emas, balki uning estetik-funksional xususiyatlarini, ya'ni go'zallik hissi, tasviriylilik, obrazlilik, ritm va tovush uyg'unligini tarjimada saqlab qolish tamoyilidir.

“Pragmatik omillar ekvivalentlikning tarkibiy qismi hisoblanib, ularning qayta yaratilishi tarjimaning asliyatga kommunikativ mosligini vujudga keltiradi natijada tarjima muqobil uslubiy xususiyat kasb etib, uni o'qigan kitobxon asliyat mutolaasidan oladigan taassurot darajasida ta'sirlanadi [6.93]”, deya keltriladi. Til birliklari bu erda faqat axborot uzatuvchi vosita bo'lib qolmay, balki hissiy-estetik ta'sir ko'rsatish vositasiga aylanadi. Shu bois tarjimon har bir so'z, ibora, hatto tinish belgilarining ham estetik yukini hisobga olgan holda harakat qilishi kerak. Bunday yondashuv “funksional ekvivalentlik” prinsipi bilan uzviy bog'liq bo'lib, tarjimaning formal emas, mazmuniy-funksional jihatdan adekvat bo'lishini ta'minlaydi.

b) Madaniy kontekst deganda asarning yaratilgan muhitini belgilovchi ijtimoiy, tarixiy, diniy, milliy va madaniy omillar majmui tushuniladi. Badiiy tarjima bu kontekstni boshqa madaniy kontekstga moslashtirish mas'uliyatini zimmasiga oladi. Tarjimon madaniyatlararo kommunikatsiya vositachisi sifatida, ma'lum bir madaniyatga xos bo'lgan tushunchalarni boshqa madaniyat vakiliga tushunarli bo'lgan tarzda qayta ifodalashi zarur. Shu jihatdan, tarjimada “madaniy muvofiqlashtirish [7.320]” (cultural adaptation) prinsipi muhim o'rin tutadi. Bu prinsipga ko'ra, tarjima jarayonida madaniy realliklar to'g'ridan-to'g'ri emas, balki funksional jihatdan teng yoki izohli shaklda berilishi kerak.

c) Obrazlar va stilistik vositalar

Badiiy matnning obrazlilik stilistik vositalar orqali yuzaga chiqadi. Metafora, epitet, kinoya, hiperbola, litota, ironik konstruksiyalar, parallelizm, alliteratsiya va boshqa stilistik birliklar [8.107] matnning ekspressiv-estetik qatlamini tashkil etadi. Bunday birliklarni tarjimada to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish ko'pincha mazmun va ta'sir kuchining yo'qolishiga olib keladi. Shu bois, tarjimada "stilistik ekvivalentlik" tamoyiliga amal qilinadi. Bu tamoyilga ko'ra, tarjimon asliyatdagi stilistik birlikni boshqa tildagi shunga yaqin estetik-funksional imkoniyatlarga ega vosita bilan almashtiradi. Stilistik vositalarning tarjimasi esa tarjimonning nafaqat lingvistik kompetensiyasini, balki badiiy-estetik tafakkurini ham sinovdan o'tkazadi.

d) Muallif uslubi yozuvchining tilga, sintaksisga, leksikaga, uslubiy vositalarga bo'lgan individual yondashuvi, ya'ni uning “ijodiy ovozi [9.37]”dir. Tarjimada ushbu ovozni saqlab qolish asar ruhini buzmaslikning asosiy garovidir.

Muallif uslubi ko'pincha lingvopoetik vositalar, grammatik struktura, intertekstual ishoralar va nutq uslublarning o'zaro uyg'unligi orqali namoyon bo'ladi. Tarjimon bu uslubiy belgilarning shakliyi emas, balki funksional adekvatligini saqlagan holda boshqa tilga ko'chirishi kerak. Bunda "uslubiy identiklik" tamoyili muhim rol o'ynaydi. Tarjima nafaqat mazmun, balki muallifning fikr bildirish uslubini, emotsional ohangini, nuqtai nazarini ham aks ettira olishi zarur.

"Badiiy tarjima nafaqat til o'zgarishi, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'prikdir [10.106]." Tarjimon esa bu ko'prikn barpo etuvchi me'mor sifatida nafaqat lingvistik bilimga, balki estetik did, madaniy anglash va ijodiy mahoratga ega bo'lishi kerak. Yaxshi tarjimon faqat matnni emas, balki ruhni, g'oyani va estetik ta'sirni ham ko'chira oladi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan lingvistik xususiyatlar shuni ko'rsatadiki, badiiy tarjima bu ko'p qatlamli va murakkab ijtimoiy-lingvistik hodisa bo'lib, tarjimondan keng bilim doirasini, madaniyatlararo sezgirlikni va estetik idrokni talab qiladi. Har bir lingvistik xususiyat asl matnning chuqur tahlili va mos ijodiy yondashuv orqali ifodalanmogi lozim. Badiiy tarjima nafaqat til o'zgarishi, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'prikdir. Tarjimon esa bu ko'prikn barpo etuvchi me'mor sifatida nafaqat lingvistik bilimga, balki estetik did, madaniy anglash va ijodiy mahoratga ega bo'lishi kerak. Yaxshi tarjimon faqat matnni emas, balki ruhni, g'oyani va estetik ta'sirni ham ko'chira oladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Умарходжаев М. Таржима дунёси ва унинг фалсафаси. Таржиманинг лингвокогнитив, коммуникатив-прагматик ва лингвокультурологик аспекти. Респ-а илм-амал анжумани материаллари. – Ан., 2015. – Б.4-8
2. Раҳимов Ғ. Таржима назарияси ва амалиёти. –Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси нашриёти, 2016. – Б. 108
3. Сайдалиев Т. Бобур лирикаси бадийятининг русча таржималардаги талқини. Филология фанлар доктори (DSc) диссертацияси. – Т., 2016
4. Содиқов З. Юсуф Хос Хожиб «Қутадғу билиг» асарининг немисча ва инглизча таржималари қиёсий-чоғиштира таҳлили. Филология фанлар доктори (DSc) диссертацияси. – Тошкент, 2020 \
5. Qin Guo. Translation Theory and Translation Studies in China. Dissertation of Doctor of Philosophy. The University of Texas at Dalas, 2012.
6. Mey J.L. Pragmatics: An Introduction. 2nd ed. – Ox.: Blackwell, 2001. – P.148.

7. Kim D. et al. The Role of an Interactive Book Reading Program in the Development of Second Language Pragmatic Competence // The Modern Language Journal. Vol. 86, № 3, 2002. – P. 332.
8. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. Монография. – Т., 2008. – Б. 59-241

Lugʻatlar:

9. Бегматов Э., Улуков Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли луғати. – Наманган, 2006.
10. Zsolt Magnucz. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Angliya: 2015
11. Маҳмудов Н., Худойберганава Д. Ўзбек тили ўхшатишларининг изоҳли луғати. – Тошкент: 2013. – Б.495

“O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDAGI SINEKDOXA TASVIRIY VOSITASINING QO‘LLANILISHI VA INGLIZCHA TARJIMALARDA AKS ETISH MASALALARI

Marufjon Karimov, PhD NamDChTI
marufjon.karimov.87@mail.ru

Mamatxoliqov Barkamol, NamDChTI talabasi
mamthalikov.barkamol@2005.mail.ru
O‘UK: 82.091:81’255.2:81(575.1)

Annotatsiya

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida qo‘llangan sinekdoxa usuli muallifning badiiy mahoratini ko‘rsatadi. Ushbu uslubiy vosita orqali yozuvchi murakkab ijtimoiy va ruhiy holatlarni qisqa, lekin ta’sirchan shaklda ifodalaydi. Tezisd sinekdoxaning funksional imkoniyatlari, uning milliy adabiy kontekstdagi o‘rni hamda tarjima jarayonidagi semantik aniqlikni saqlab qolish muammolari yoritiladi.

Kalit soʻzlar: tarjimon, mashaqqat, tasvir, ifodalash, avtor, haqqoniy, soʻz, asl nusxa, muvofiq, magʻiz, maʼno, aksincha, noaniq, mujmal, ekvivalentlik.

Аннотация

Использование синекдохи в романе Абдуллы Кадыри «Минувшие дни» демонстрирует высокий уровень художественного мастерства автора. Этот приём позволяет кратко, но выразительно передать сложные социальные и психологические состояния. В работе рассматриваются функциональные